

УДК 34

*В. В. Сухонос (мол.), д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін Української академії банківської справи*

ЮРИДИЧНА ОСВІТА МІЖ ЮРИСПРУДЕНЦІЄЮ І ПРАВОЗНАВСТВОМ: ПРОБЛЕМАТИКА ВИБОРУ

Стаття присвячена проблематиці відмінності «правознавства» і «юриспруденції» в контексті юридичної освіти. Зокрема, «правознавство» розглядається як навчальна дисципліна, що пов'язана із середньою освітою, тоді як «юриспруденція» зорієнтована на освіту вищу.

Ключові слова: юридична освіта, юридична наука, юриспруденція, правознавство, теорія держави і права.

Постановка проблеми. Утвердження України як демократичної, соціальної та, головне, правової держави піднімає на порядок денний питання про сприйняття цих постулатів українським суспільством. З одного боку, ці принципи стають наріжним каменем організації та функціонування української держави, а з іншого - свідчать про рівень співвідношення в Україні правової культури та її антиподів: правового нігілізму та правового ідеалізму. У свою чергу, сама структура правової культури, незважаючи на її умовність, поміж іншим, містить у собі такий елемент як рівень розвитку правової діяльності, у тому числі, й освітньої, пов'язаної з питаннями юридичної освіти та рівнем розвитку правосвідомості населення. Останій передбачає не лише глибину емоційного ставлення останнього до закону, суду тощо, а й глибину освоєння населенням правових феноменів та інформованості населення в правовому сенсі. За низького рівня правової культури зростає рівень правового нігілізму і повноцінна реалізація ідеалів і принципів правової держави стає неможливою. Саме тому проблеми юридичної освіти в нашій країні набувають доволі гострого характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичної науки та освіти неодноразово були об'єктом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Про це, зокрема, свідчать численні монографії, статті, виступи на конференціях та круглих столах вчених з України та Росії.

Невирішені раніше частини проблеми. Не применшуючи значущості доробку науковців, слід визнати й певну прогалину, що пов'язана із

зосередженістю більшості правознавців на питаннях вищої або середньої спеціальної юридичної освіти і, водночас, за рідкими винятками, ігноруванням питань юридичної освіти населення в рамках освіти загальної середньої - шкільної.

Мета статті полягає у надолуженні означеної прогалини і акцентуванні уваги на відмінності стандартів шкільної та вищої юридичної освіти в контексті співвідношення категорій «правознавство» і «юриспруденція». Для реалізації вказаної мети слід вирішити наступні взаємопов'язані дослідницькі завдання: по-перше, проаналізувати стандарти загальної шкільної юридичної освіти; по-друге, загалом охарактеризувати завдання і вимоги вищої юридичної освіти; по-третє, дослідити питання, пов'язані із теорією держави і права як першооснови сучасної юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. ХХ століття в історії світу й України стало епохою колосальних наукових проривів як у сфері природничих, так і в сфері соціально-гуманітарних наук. Зрозуміло, що термін «відкриття» стосовно останніх має дещо умовний характер. Якщо відкриття в природничих науках часто означає виявлення певних фактів, що докорінно змінюють наше уявлення про те чи інше явище, то аналогічне відкриття в суспільствознавстві обертається появою системи нових уявлень на основні аналізу існуючих на сьогодні даних. Юридична наука в цьому плані не відрізняється особливою специфікою, адже й її знання завжди має вірогідний та дискусійний характер, що може й повинно піддаватися досконалій перевірці на істинність. Цим більше є актуальним, адже в умовах постіндустріальної революції «змінюється не лише соціальне, а й культурне середовище людської життєдіяльності. На місці монолітної, гомогенної в ціннісному відношенні культури виникає

© В. В. Сухонос (мол.). 2015

велика кількість співіснуючих один з одним культурно-ціннісних світів. Демасифікація інформаційного середовища, плюралізація ідеологічного життя пропонує індивіду не одну або декілька, а колосальні множини ціннісних систем» [1, с. 73]. Однією з таких немонолітних та негомогенних культурно-ціннісних систем в умовах постіндустріальної революції стає юридична наука - система знань про об'єктивні закономірності розвитку держави і права, їх місце і роль у суспільному житті. Доктор юридичних наук Ю. Оборотов з цього приводу зазначав: «Юридична наука сьогодні знаходиться в умовах, коли право і держава, як складений (подвійний) об'єкт її докладання, дослідження і розвитку, набувають таких змін, які тягнуть за собою не лише появу нових сфер юриспруденції, але й зміну її змісту та складу наук, які входять до неї. Тут досить згадати про такі процеси, як неймовірна плинність догми права та зростаюча криза державного суверенітету, щоб усвідомити необхідність змін в самій юридичній науці або, точніше, в юриспруденції» [9, с. 54]. І хоча сам вечний наголошує на відмінності термінів «юриспруденція» і «юридична наука» внаслідок появи «в правовій сфері таких галузей знання, які складно констатувати як наукові», як то «філософія права, антропологія права, правова герменевтика, юридична психологія, юридична логіка тощо», ми не можемо з цим однозначно погодитися. Адже, як зазначалося вище, юриспруденція має вірогідний та дискусійний характер. Саме тому, на нашу думку, більш коректно уявляється точка зору академіка Ю. Шемшученка, який наголошував, що термін юриспруденція вживається у значенні як юридичної науки, так і сфери практичної юридичної діяльності [17]. Доктор юридичних наук О. Скакун розглядає юриспруденцію як спеціалізовану галузь знання в сфері суспільствознавства щодо права і держави. Водночас автор наголошує на тому, що «термін «правознавство» є тотожним терміну «юриспруденція» [12, с. 3]. Проте ми не можемо погодитися з означеною тотожністю, адже, як наголошує Ю. Шемшученко, в науковому аспекті термін «юриспруденція» «близький до терміна «правознавство» [17], але не є синонімом.

Утім, на нашу думку, саме ці два терміни є найкращими для характеристики загальної та спеціалізованої юридичної освіти.

Щодо «правознавства». Як це не парадоксально, але цей термін має право на існування лише в сфері загальноосвітніх шкіл. Річ у тому, що більшість авторів, у т.ч. й автор цієї статті, голо-

вну увагу приділяє в цілому аналізу існуючих в Україні правових явищ і категорій [10]. Утім, далеко не всі школярі по закінченні школи будуть вступати до юридичних навчальних закладів. Водночас, курс «Правознавства» має дуже важливе значення для громадян України, адже саме завдяки йому вони розуміються на своїх правах та обов'язках. Як уявляється, курс «Правознавство» можна змінити: замість пояснення абстрактних юридичних категорій та понять, які зацікавлять лише потенційних абітурієнтів юридичних вишів, побудувати означений курс навколо основного закону нашої держави - Конституції, адже, як абсолютно вірно зазначав доктор юридичних наук Д. Лук'янець, саме конституційне право є галуззю системоутворюючого рівня [8, с. 3]. Візьмемо, наприклад, ст. 1 Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». З цього положення впливає аналіз таких категорій як «держава», «суверенітет», «незалежність», «демократія», «політичний режим», «авторитаризм», «тоталітаризм» (як протилежності демократії), «соціальна держава», «правова держава», «типологія держави» (як категорія, що є спільною для двох останніх), «тип держави», «формаційний підхід», «цивілізаційний підхід» тощо. Частина 2 ст. 2 передбачає аналіз не лише унітаризму, а й федералізму, та взагалі такої категорії як форма державного (чи державно-територіального) устрою. Частина 2 ст. 5 дозволяє висвітлити такі категорії як республіка та монархія (протилежність республіки), а також «форма правління».

Не менш цікавим уявляється розгляд конституційних прав і свобод. Так, зокрема, ч. 1 ст. 27 Конституції закріплює: «Кожна людина має невід'ємне право на життя». При цьому, аналізується не лише конституційне право на життя у контексті державної заборони смертної кари чи взагалі здійснюється філософський аналіз самої категорії «життя», а й, наприклад, піднімається питання про злочини проти життя особи (вбивство чи доведення до самогубства), адже кожен повинен знати, що будь-які спроби замаху на життя державою караються. Тим самим ми підходимо до кримінального права і не лише інформуємо громадян про покарання за вбивство (така інформація повинна доводитися обов'язково), а й до аналізу загальних категорій злочину і покарання.

Така своєрідно-блочна система не лише дасть пересічним громадянам необхідну інформацію про різні державні та правові категорії, а й зробить їх переважно більшість обізнаними у сфері

конституційних правовідносин. Тим самим громадяни України будуть детально розумітися на своїх конституційних правах та обов'язках.

Можна зробити й трохи інакше: зберегти юридично-галузеву систему, проте висвітлювати лише ті категорії і поняття, які, так чи інакше, стосуються конституції [13, с. 221-222].

До речі, такий підхід дуже нагадує той, що на сьогодні використовується в США, де перед отриманням юридичної освіти («право») студенти вивчають питання, пов'язані із політичною теорією, конституційною історією, взаємодією філософії і права або основами підприємницького права - т. зв. «передправо», адже вважається, що юрист повинен добре усвідомлювати, як функціонує суспільство в цілому, як реалізується соціальне регулювання й управління, вирішуються соціально-політичні протиріччя.

На відміну від «правознавства», термін «юриспруденція» слід вживати для спеціалізованої юридичної освіти, пов'язаної як із спеціалізованими школами та класами, де детально вивчають цю науку, так і з вищими юридичними навчальними закладами I-IV рівнів акредитації. Це можна пояснити двома чинниками.

На перший з них вказав ще на початку 1970-их років професор Д. Белл, відзначивши, що в «постіндустріальному суспільстві головна проблема полягає в організації науки, а найважливішим інститутом виступає університет або науково-дослідна лабораторія, де проводиться ця робота» [2, с. 159]. В Україні юридична наука розвивається як в спеціалізованих центрах (аналогах науково-дослідних лабораторій) Національної академії наук (Інститут держави і права ім. В. М. Корецького або Інститут економіко-правових досліджень) та Національної академії правових наук України, так і у вищих юридичних навчальних закладах - університетах (Київський університет права, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Національний університет «Одеська юридична академія» та юридичних факультетах університетів (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Львівський національний університет ім. Івана Франка тощо). Як ми бачимо, саме в рамках ВНЗ багато в чому розвивається юридична наука - юриспруденція, знання якої акумулюються для потреб юридичної освіти.

З іншого боку, слід згадати, що в юридичних ВНЗ здебільшого готують практичних працівників - юристів. Доктор юридичних наук Ф. Раянов свого часу наголошував, що якщо економіст є спеціалістом з економіки, а історик - спеціалістом з історії, то юрист є спеціалістом з юриспруденції [11, с. 5].

Водночас, термін «правознавець» здебільшого ототожнюється із юристом-вченим [18, с. 8], а не практичним працівником. Виходячи з цього, слід, на нашу думку, курс юридичної науки в спеціалізованих юридичних навчальних закладах називати терміном «юриспруденція».

Багато в чому основа «юриспруденції» закладається в її базовому курсі - науці, яка має назву «Теорія держави і права». На сьогодні цей курс переживає дуже важкі часи. Зокрема, вже склалися два підходи до її реформування: спрощення та розширення [6]. При цьому, останнє здебільшого в Україні користується малою популярністю. Щодо спрощення матеріалу, то він або взагалі відкидає ідею «Теорії держави», віддаючи її у сферу політології, або намагається розглядати цей розділ виключно в контексті таких питань як ознаки держави та її призначення в житті суспільства, форма та механізм держави і її взаємодія із громадянським суспільством, аналіз сучасної держави та її відмінність від держави національної [9, с. 57]. Водночас, колосальний пласт знань, пов'язаних із типологією держави та основними теоріями державознавства у цьому випадку залишаються поза увагою теорії держави і права. Як уявляється, така ситуація є неприпустимою. На думку автора, теорія держави і права повинна складатися не з двох, а з трьох розділів: загально-вступного (Метатеорія держави і права), теорії держави і теорії права. У свою чергу, теорія держави не повинна обмежуватися виключно питаннями, пов'язаними із її сучасним баченням, адже тим самим вона збіднюється. Як уявляється, вона повинна містити чотири блоки: понятійно-генетичний (поняття і походження держави, її місце в політичній системі суспільства і взаємодія із громадянським суспільством), філософський (теорії про походження, сутність, цілі та завдання, методи і засоби діяльності держави, а також про шляхи і перспективи її подальшого розвитку), владно-функціональний (характеристика державної влади, функціонування та форми держави) і, нарешті, типологічний (типологія держави може розглядатися не лише у формаційному та цивілізаційному підходах, але й з точки зору юриспруденції).

Висновки. Таким чином, аналіз стандартів загальної шкільної юридичної освіти акцентує нашу увагу на її практичній парадигмі, спрямованій на доведення до школярів інформації щодо їх громадянських прав та обов'язків. Виходячи з цього, шкільний курс юридичної освіти повинен мати назву «Правознавство», тобто знання не стільки об'єктивного, скільки суб'єктивного

контексту права. Водночас, характеризуючи завдання і вимоги вищої юридичної освіти, ми бачимо, що вони, здебільшого, так чи інакше, пов'язані із науковим концептом освітнянської діяльності. Саме тому курс юридичної освіти в спеціалізованих юридичних навчальних закладах повинен називатися «Юриспруденція», тобто юридична наука.

Що ж стосується курсу «Теорія держави і права», то він повинен залишитися системою поєднання рівнозначних курсів «Метатеорія держави і права», «Теорія держави» і «Теорія права». Спроби ж їхньої модернізації убик зосередження на «Теорії права» є лише ідеологізованою даниною сьогоденню, а тому не мають наукового наповнення.

Список літератури

1. Бакиров В. Социальное познание на пороге постиндустриального мира / Виль Бакиров // *Общественные науки и современность*. - 1993. - № 1. - С. 68-77.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл ; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. - М. : Academia, 1999. - 956 с.
3. Бостан Л. М. Міждисциплінарний підхід у викладанні навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» / Л. М. Бостан // *Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи* : Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конф. (16 - 17 жовтня 2014 р.) / [за заг. ред. Т. О. Коломoeць]. - Запоріжжя : ЗНУ, 2014. - С. 11-13.
4. Ветютнев Ю. Ю. Синергетика в праве / Ю. Ю. Ветютнев // *Государство и право*. - 2002. - № 4. - С. 64-69.
5. Гибни М. Подход к преподаванию права в университетах США / М. Гибни, С. Дейцев // *Государство и право*. - 1993. - № 3. - С. 125-132.
6. Глебов А. П. Новое поколение учебников по теории государства и права / А. П. Глебов // *Государство и право*. - 1997. - № 4. - С. 63-69.
7. Конституція України: за станом на 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
8. Лук'янець Д. М. Про структуру системи права / Дмитро Лук'янець // *Підприємництво, господарство і право*. - 2002. - № 12. - С. 3-6.
9. Оборотов Ю. Н. Общетеоретическая юриспруденция — теория государства и права / Ю. Н. Оборотов // *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. - 2009. - Т. 8. - С. 54-62.
10. Правознавство : навчальний посібник / [Чернадчук В. Д., Лук'янець Д. М., Сухонос В. В. та ін.] ; за ред. В. В. Сухоноса (мол.). - Суми. : Університетська книга, 2005. - 909 с.
11. Раянов Ф. М. От правоведения к юриспруденции / Ф. М. Раянов // *Государство и право*. - 2003. - № 9. - С. 5-9.
12. Скакун О. Ф. Теория государства и права : [учебник] / Скакун О. Ф. - Харьков : Консум, Ун-т внутренних дел, 2000. - 704 с.
13. Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти) : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос. - Суми : Університетська книга, 2015. - 343 с.
14. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підручник / Володимир Вікторович Сухонос. - Суми : Університетська книга, 2013. - 544 с.
15. Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні [Електронний ресурс] / Володимир Сущенко // *Наукові праці*. - 2007. - Т. 69, Вип. 56: Політичні науки. Правознавство. - С. 184-187. - Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/2593>.
16. Шемшученко Ю. С. Юридична наука / Ю. С. Шемшученко // // *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. - К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998-2004. - Т. 6: Т-Я. - 2004. - С. 472^173.
17. Шемшученко Ю. С. Юриспруденція / Ю. С. Шемшученко // // *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. - К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998-2004. - Т. 6: Т-Я. - 2004. - С. 491.
18. Шемшученко Ю. С. Юридична наука має працювати на перспективу [ексклюзивне інтерв'ю з директором Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академіком НАН України Юрієм Сергійовичем Шемшученком] / провела редколегія видання «Держава і право у світлі сучасної юридичної думки» // *Держава і право у світлі сучасної юридичної думки* : зб. наук, праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження [Горбатенко В. П., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін.] ; відп. ред. Н. М. Пархоменко. - К. : Юридична думка, 2010. - С. 5-18.
19. Юридическое образование в России в современных условиях: новые подходы и модели : материалы круглого стола (октябрь 1993 г.) / журнал «Государство и право»; Саратовский юридический институт им. Д. И. Курского // *Государство и право*. - 1993. - № 2. - С. 3-22.

20. Юридична наука і освіта на Україні / [Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б., Бабій Б. М. та ін.] ; за ред. Ю. С. Шемшученко. - К. : Наукова думка, 1992. - 300 с.

Отримано 30.11.2015

Анотація

Стаття посвячена проблематике отличия «правоведения» и «юриспруденции» в контексте юридического образования. В частности, «правоведение» рассматривается как учебная дисциплина, связанная со средним образованием, тогда как «юриспруденция» ориентируется на высшее образование.

Summary

Article is about the differences between "Law" and "jurisprudence" in the context of legal education. In particular, the "Law" is regarded as a subject matter associated with secondary education, where as the "jurisprudence" is focused on higher education.